

EDÍCIA CIVILIZÁCIA

HANNAH ARENDOVÁ

KRÍZA REPUBLIKY

Klamstvo v politike
Občianska neposlušnosť
O násilí
Úvahy o politike a revolúcii

Ak by ste príslušníkovi tejto generácie položili jednoduché otázky: „Ako chcete, aby svet vyzeral o päťdesiat rokov?“ a „Ako chcete, aby vyzeral váš život o päť rokov?“, svoje odpovede budú pomerne často uvádzať slovami: „Za predpokladu, že svet ešte bude existovať“ a „Za predpokladu, že budem ešte nažive“. Máme tu do činenia s generáciou, ktorá si vôbec nemôže byť istá, že má nejakú budúcnosť.

premedia

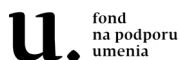
POLITICKÁ FILOZOFIA

HANNAH ARENDTOVÁ
KRÍZA REPUBLIKY

Z angličtiny preložil
Igor Otčenáš

premedia

Preklad tejto knihy podporil z verejných zdrojov
formou štipendia Fond na podporu umenia

Hannah Arendtová: Kríza republiky

Prvé vydanie

Copyright © Hannah Arendt, 1972

Translation © Igor Otčenáš, 2026

Slovak edition © Vydavateľstvo Premedia, 2026

ISBN 978-80-8242-459-4

Mary McCarthyovej priateľsky

O b s a h

Klamstvo v politike	11
Občianska neposlušnosť	47
O násilí	87
Úvahy o politike a revolúcii	165
Menný register	191

„Obraz najväčšej svetovej veľmoci, ktorá sa v spore, o ktorého oprávnenosti vládnú vážne pochybnosti, usiluje zlomiť malý a zaostalý národ a týždeň čo týždeň zabíja alebo kaličí tisíce nevinných civilistov, rozhodne nie je lichotivý.“

– Robert S. McNamara

KLAMSTVO V POLITIKE

ÚVAHA O PENTAGONSKÝCH DOKUMENTOCH

I

PENTAGON PAPERS (*PENTAGONSKÉ DOKUMENTY*), čiže štyridsaťsedemzväzkový súbor dokumentov s názvom *Dejiny rozhodovacieho procesu USA o vietnamskej politike* (jeho zostavenie zadal v júni 1967 minister obrany Robert S. McNamara a vypracovaný bol o poldruha roka neskôr), sa dostal do povedomia verejnosti v júni 1971, keď ho začal zverejňovať denník *New York Times*. Tento prísne tajný a dôkladne zdokumentovaný záznam o americkej úlohe v Indočíne od druhej svetovej vojny až do mája 1968 rozpráva množstvo príbehov a podľa toho, kto ho číta, ponúka rôzne ponaučenia. Niektorí tvrdia, že až teraz pochopili Vietnam ako „logický“ dôsledok studenej vojny či antikomunistickej ideológie, iní v tom vidia jedinečnú príležitosť nahliadnuť do zákulisia vládných rozhodovacích procesov. Väčšina čitateľov sa však medzičasom zhodla, že hlavným posolstvom týchto dokumentov je zavádzanie. V každom prípade je zrejmé, že práve to bolo úmyslom nielen tých, ktorí pripravovali tieto pentagonské dokumenty pre *New York Times*, ale zrejme aj jeho pôvodných autorov.¹ Príslovečný rozpor medzi slovami a činmi, ktorý sa odvtedy stal naším sprievodcom na dlhých šesť rokov, sa náhle roztvoril ako priepasť. Tekuté piesky klamstiev všetkých podôb, lží i sebaklamov sú pripravené pohltiť každého, kto sa odváži skúmať tento materiál, ktorý, žiaľ, treba chápať ako kostru takmer jedného desaťročia zahraničnej i domácej politiky Spojených štátov.

Keďže snaha zavádzať siahala svojím mimoriadnym rozsahom až do najvyšších vládných kruhov a keďže lož sa mohla nerušene šíriť všetkými poschodiami štátneho aparátu, vojenského i civilné-

¹ Slovan Leslieho H. Gelba, vedúceho tímu: „Najdôležitejšou otázkou je, samozrejme, otázka dôveryhodnosti vlády.“ Pozri GELB, L. H. „Today's Lessons from the Pentagon papers“, in: *Life*, 17. septembra 1971.

ho, od umelo nadhodnotených počtov padlých v bojových misiách cez pozmenené správy letectva o následkoch bombardovania² až po hlásenia o „postupe“ z terénu, ktoré podriadení písali s vedomím, že ich výkon sa bude hodnotiť podľa toho, čo uvedú v hlásení,³ je až príliš ľahké zabudnúť na kontext dejín, ktoré samy osebe neboli príkladom nepoškvrnenej cnosti a na ktorých pozadí treba posudzovať túto najnovšiu epizódu.

Utajovanie, ktoré sa v diplomatickej reči nazýva „diskrétnosť“, ako aj *arcana imperii*, čiže vládne tajomstvá, nás spolu s klamstvom, vedome šírenou nepravdou a otvorenou lžou ako legitímnymi prostriedkami na dosiahnutie politických cieľov sprevádzajú od počiatku zaznamenaných dejín. Pravdovravnosť nikdy nepatrila medzi politické cnosti a lož sa vždy považovala za ospravedlniteľný nástroj politiky. Ktokoľvek sa zaoberá touto otázkou, môže sa iba čudovať, ako málo pozornosti sa v tradícii nášho filozofického a politického myslenia venuje ich významu, na jednej strane pre povahu konania a na druhej strane pre povahu našej schopnosti poprieť myšlienkou a slovom čokoľvek, čo sa stane. Táto aktívna, agresívna schopnosť sa celkom zreteľne odlišuje od našej pasívnej náchylnosti podliehať omylom, ilúziám, skresleniam pamäti a všeličomu ďalšiemu, čo možno pripísať nedokonalosti našej zmyslovej a mentálnej výbavy.

Charakteristickým znakom ľudského konania je, že vždy začína niečím novým. To však neznamená, že je kedykoľvek dovolené začať *ab ovo*, tvoriť *ex nihilo*. Aby sa urobilo miesto na vlastné konanie, musí sa niečo, čo tu bolo predtým, odstrániť alebo zničiť, čiže zmeniť dovtedajší stav vecí. Takáto zmena by bola nemožná, keby sme sa nedokázali mentálne odpútať od miesta, kde sa fyzicky nachádzame, a *predstaviť si*, že veci sa môžu odlišovať od toho, aké v skutočnosti sú. Inými slovami, úmyselné popieranie faktickej pravdy, teda schopnosť klamať, a schopnosť meniť fakty, teda schopnosť konať, sú navzájom prepojené; za svoju existenciu vďačia rovnakému zdroju:

² STAVINS, Ralph, BARNET, Richard J. a RASKINS, Marcus G., *Washington Plans an Aggressive War*, New York, 1971, s. 185 – 187.

³ ELLSBERG, Daniel, „The Quagmire Myth and the Stalemate Machine“, in: *Public Policy*, jar 1971, s. 262 – 263. Pozri aj GELB, Leslie H., „Vietnam: The System Worked“, in: *Foreign Policy*, leto 1971, s. 153.

predstavivosti. Nie je vôbec samozrejmé, že môžeme povedať: „Slnko svieti,“ keď v skutočnosti prší (v dôsledku určitých poškodení mozgu môže táto schopnosť stratiť); skôr to naznačuje, že hoci sme na svet zmyslovo aj mentálne dobre vybavení, nie sme doň zabudovaní ako jedna z jeho neoddeliteľných častí. Disponujeme *slobodou* meniť svet a začínať v ňom niečo nové. Bez mentálnej slobody popierať alebo potvrdzovať existenciu, povedať „áno“ alebo „nie“ – nielen čo sa týka tvrdení či návrhov s cieľom vyjadriť súhlas alebo nesúhlas, ale aj čo sa týka vecí ako takých, vnímaných našimi orgánmi vnímania a poznávania nad rámec súhlasu či nesúhlasu –, by sme neboli schopní konať; pritom práve z toho sa tvorí politika.⁴

Ak je teda reč o klamaní a najmä o klamaní medzi konajúcimi ľuďmi, pamätajme, že lož sa do politiky nevkradla nejakou náhodou vyplývajúcou z ľudskej hriešnosti. Už len preto je sotva pravdepodobné, že by zmizla v dôsledku mravného rozhorčenia. Vedomá nepravda pracuje s *náhodnými* faktmi, teda s vecami, ktoré v sebe nenesú žiadnu vnútornú pravdu, žiadnu nevyhnutnosť byť takými, aké sú. Faktické pravdy nikdy nie sú nevyhnutne pravdivé. Historik vie, aké zraniteľné je celé pradivo faktov, v ktorom trávime každodenný život; vždy hrozí, že ho pretrhnú jednotlivé lži alebo ho roztrhá na kusy organizované klamanie skupín, národov či tried alebo ho budú prekrucovať a skresľovať, často úzkostlivo zasypávať haldami nepravd alebo jednoducho bude ponechané, aby upadlo do zabudnutia. Fakty potrebujú svedectvo, aby sa dali zapamätať, a dôveryhodných svedkov, aby si našli vo sfére ľudských záležitostí bezpečný prístrešok. Z toho vyplýva, že žiadne faktické tvrdenie nemôže byť nikdy mimo pochybnosti, teda nemôže byť také bezpečné a chránené pred útokom ako napríklad tvrdenie, že dva a dva sú štyri.

Práve vďaka tejto krehkosti je klamanie *do istej miery* také jednoduché a také lákavé. Nikdy sa nedostane do sporu s rozumom, pretože veci mohli byť naozaj také, ako tvrdí klamár. Lži sú často oveľa vierohodnejšie, príťažlivejšie pre rozum než realita, keďže klamár má veľkú výhodu v tom, že vopred vie, čo si publikum želá alebo čo očakáva, že bude počuť. Svoj príbeh pripravil na verejnú spotrebu

⁴ Pokiaľ ide o všeobecnejšie úvahy o vzťahu medzi pravdou a politikou, pozri moju esej „Truth and Politics“, in: *Between Past and Future*, druhé vydanie, New York, 1968.

s pozorným zreteľom, aby ho urobil vierohodným, zatiaľ čo realita má znepokojujúci zvyk konfrontovať nás s neočakávaným, na ktoré sme neboli pripravení.

Za normálnych okolností klamára porazí realita, pre ktorú neexistuje náhrada; nech je množstvo nepravdy, ktoré má skúsený klamár k dispozícii, akokoľvek veľké, nikdy nebude dosť veľké, aby – aj keby si prizval na pomoc počítače – pokrylo nesmiernosť fakticity. Klamár, ktorému sa prepečie ľubovoľný počet jednotlivých nepráv, zistí, že nie je možné prejsť s klamaním ako princípom. To je jedno z poučení, ktoré možno vyvodit' z totalitných experimentov a z desivej dôvery totalitných vládcov v moc klamstva – napríklad vo vlastnú schopnosť znovu a znovu prepisovať dejiny, aby prispôbili minulosť „politickéj línii“ prítomného okamihu, alebo eliminovať údaje, ktoré nezapadajú do ich ideológie. Tak napríklad v socialistickej ekonomike popierali existenciu nezamestnanosti, nezamestnaný človek sa jednoducho stal *neosobou*.

Keď tieto experimenty uskutočňujú tí, ktorí majú v rukách prostriedky násilia, sú ich výsledky hroživé, no trvalé klamanie medzi ne nepatrí. Vždy to dospeje k bodu, za ktorým sa klamanie stáva kontraproduktívnym. Tento okamih nastáva vtedy, keď je publikum, ktorému sú lži adresované, prinútené úplne ignorovať rozlišovaciu hranicu medzi pravdou a nepravdou, aby vôbec mohlo prežiť. Pravda alebo nepravda – nezáleží už na tom, čo je čo, ak váš život závisí od toho, že konáte, akoby ste verili; pravda, na ktorú sa možno spoľahnúť, úplne mizne z verejného života a spolu s ňou aj hlavný stabilizačný faktor v neustále sa meniacich záležitostiach ľudí.

K mnohým žánrom v umení klamať, ktoré sa vyvinuli v minulosti, musíme teraz pridať ešte dva najnovšie typy. Po prvé, zdanlivo neškodný, využívaný vládnymi odborníkmi na public relations, ktorí sa priučili svojmu remeslu v agentúrach na Madison Avenue. Public relations sú iba jednou z foriem reklamy; ich pôvod teda spočíva v spotrebiteľskej spoločnosti s jej neukojiteľnou túžbou po tovare, ktorý sa má distribuovať prostredníctvom trhovej ekonomiky. Problém s mentalitou odborníka na public relations spočíva v tom, že sa zaoberá iba názormi a „dobrou vôľou“, ochotou kupovať, teda nehmotnými vecami, ktorých konkrétna realita je minimálna. To znamená, že jeho výmysly síce môžu vyzeráť tak, akoby nepoznali hranice, no

chýba mu moc politika konať, „vytvárať“ fakty, teda tá jednoduchá každodenná realita, ktorá kladie hranice moci a sťahuje sily predstavivosti späť na zem.

Jediné obmedzenie toho, čo môže odborník na public relations robiť, nastáva vtedy, keď zistí, že tých ľudí, ktorých možno „manipulovať“, aby si kúpili určitý druh mydla, nemožno manipulovať – hoci, samozrejme, možno ich donútiť terorom –, aby „kupovali“ názory a politické postoje. Psychologický predpoklad manipulovateľnosti človeka sa preto stal jedným z hlavných tovarov, ktoré sa predávajú na trhu bežných aj poučených názorov. Takéto doktríny však nemenia spôsob, akým si ľudia vytvárajú názory, ani im nezabraňujú konať podľa vlastného presvedčenia. Jedinou metódou, ktorá – okrem teroru – má skutočný vplyv na ich správanie, zostáva stará metóda cukru a biča. Preto nie div, že nedávna generácia intelektuálov, ktorá vyrastala v šialenej atmosfére nekontrolovanej reklamy a ktorú učili, že polovica politiky je „tvorba obrazu“ a druhá polovica umenie presvedčať ľudí, aby verili v túto obraznosť, takmer automaticky siaha po starších poučkách o cukre a biči vždy, keď sa situácia stane pre „teóriu“ príliš vážnou. Najväčším sklamaním vietnamského dobrodružstva bolo pre nich zistenie, že existujú ľudia, na ktorých metóda cukru a biča neplatí.

(Paradoxne, jedinou osobou, ktorá by mohla byť ideálnou obeťou úplnej manipulácie, je prezident Spojených štátov. Pre nesmiernu náročnosť svojej funkcie sa musí obklopiť poradcami – „manažérmi národnej bezpečnosti“, ako ich nedávno nazval Richard J. Barnet –, ktorí „vykonávajú svoju moc najmä tým, že filtrujú informácie, ktoré sa k prezidentovi dostanú, a že mu vykladajú vonkajší svet“.⁵ Prezidenta, údajne najmocnejšieho muža najmocnejšej krajiny, to zvädza k presvedčeniu, že je jedinou osobou v tejto krajine, ktorej rozsah rozhodnutí môže byť vopred určený. To sa, samozrejme, môže stať iba vtedy, ak sa výkonná moc sama odstrihne od kontaktu so zákonodarnými právomocami Kongresu; je to logický dôsledok nášho systému vlády, keď je Senát zbavovaný právomoci podieľať sa na vedení zahraničných záležitostí a radiť v nich alebo sa zdráha túto právomoc vykonávať. Jednou z funkcií Senátu, ako vieme, je chrániť

⁵ STAVINS, BARNET, RASKIN, c. d., s. 199.

rozhodovací proces pred prchavými náladami a trendmi spoločnosti ako celku – v tomto prípade pred výstrelkami našej konzumnej spoločnosti a manažérov public relations, ktorí jej vychádzajú v ústrety.)

Druhý nový typ umenia klamať, hoci sa s ním v každodennom živote stretávame menej často, zohráva v *Pentagon Papers* oveľa dôležitejšiu úlohu. Oslovuje aj omnoho lepších ľudí, napríklad tých, ktorí sa s veľkou pravdepodobnosťou nachádzajú na vyšších miestach v štátnej službe. Sú to, ako ich výstižne pomenoval Neil Sheehan, profesionálni „riešitelia problémov“⁶ a do vlády prišli z univerzít a z rôznych think-tankov. Niektorí boli vyzbrojení teóriami hier a systémovými analýzami, čiže, ako si mysleli, pripravení vyriešiť všetky „problémy“ zahraničnej politiky. Významný počet autorov McNamarovej štúdie patril k tejto skupine: pozostávala z osemnástich vojenských dôstojníkov a osemnástich civilistov z think-tankov, z univerzít a z vládnych úradov. Určite to „nebol křdel' mierových holubíc“ – iba „hŕstka bola kritická voči angažmánu USA vo Vietname“⁷ –, a predsa im vďačíme za pravdivý, hoci, samozrejme, nie úplný príbeh o tom, čo sa odohrávalo vnútri vládnej mašinérie.

Riešiteľov problémov možno charakterizovať ako mužov s veľkým sebedomím, ktorí „zrejme zriedka pochybujú o svojej schopnosti presadiť svoje“ a ktorí spolupracovali s príslušníkmi armády, o ktorých „dejiny poznamenávajú, že to boli muži zvyknutí víťaziť“.⁸ Nemali by sme zabúdať, že vďaka úsiliu riešiteľov problémov nestranne skúmať seba samých, čo je medzi takými ľuďmi zriedkavé, boli pokusy autorov skrývať svoju úlohu za clonou sebazáchovného utajovania (aspoň dovtedy, kým nedopíšu svoje pamäti, v našom storočí najklamlivejší literárny žáner) zmarené. Základná integrita tých, ktorí správu napísali, je mimo pochybností; minister McNamara im mohol skutočne dôverovať, že vypracujú „encyklopedickú a objektívnu“ správu a že to bude „padni, komu padni“.⁹

⁶ *The Pentagon Papers*, ako boli publikované v *The New York Times*, New York, 1971, s. xiv. Moja esej bola pripravená pred vydania publikovanými v Government Printing Office a Beacon Press, preto vychádza iba z vydania vo vydavateľstve Bantam.

⁷ GELB, c. d., in: *Life*.

⁸ *The Pentagon Papers*, s. xiv.

⁹ GELB, in: *Life*.

No tieto morálne kvality, ktoré si zaslúžia obdiv, im zjavne nezabránilo zúčastňovať sa po mnoho rokov na hre plnej klamstiev a nepráv. Nepochybovali „o svojom postavení, vzdelaní a úspechoch“, ¹⁰ klamali azda z mylne chápaného vlastenectva. Podstatné však je, že neklamali ani tak pre svoju krajinu – a už vôbec nie kvôli jej prežitiu, ktoré nikdy nebolo v stávke –, ako skôr pre jej „obraz“. Napriek svojej nespornej inteligencii – tá je zjavná z mnohých memoránd, čo vyšli z ich pier – verili aj tomu, že politika je iba jednou z foriem public relations, a dali sa strhnúť všetkými bizarnými psychologickými premisami, na ktorých toto presvedčenie spočíva.

Napriek tomu sa zjavne líšili od obyčajných tvorcov obrazov. Ich osobitosť spočívala v tom, že boli zároveň riešiteľmi problémov. Boli teda nielen inteligentní, ale aj hrdí na to, že sú „racionálni“, a skutočne stáli – do istej miery až desivo – nad „sentimentalitou“, súc zamilovaní do „teórie“, čiže do sveta čisto mentálneho úsilia. Túžili po formulách, najlepšie vyjadrených v pseudomatematickom jazyku, ktoré by zjednotili tie najrozmanitejšie javy, s akými ich realita konfrontovala; inými slovami, túžili objaviť *zákony*, pomocou ktorých by bolo možné vysvetľovať a predvídať politické a historické fakty, akoby boli nevyhnutné a také spoľahlivé, ako to fyzici kedysi pripisovali prírodným javom.

No na rozdiel od prírodovedca, zaoberajúceho sa vecami, ktoré, nech je ich pôvod akýkoľvek, nevytvoril ani neustanovil človek, a preto ich možno pozorovať, pochopiť a napokon aj meniť iba prostredníctvom najdôslednejšej vernosti faktom, danej realite, sa historik, ako aj politik zaoberá ľudskými záležitosťami, ktoré vďaka za svoju existenciu ľudskej schopnosti konať – a to znamená aj relatívnej ľudskej slobode voči veciam takým, aké sú. Ľudia, ktorí sa do istej miery cítia ako páni vlastnej budúcnosti, budú vždy zápasit' s pokúšením stať sa aj pánmi minulosti. Pokiaľ majú chuť konať a zároveň sú zamilovaní do teórií, sotva budú mať dostatok trpezlivosti čakať na potvrdenie či vyvrátenie teórie a hypotetických vysvetlení na základe faktov, aké je vlastné prírodovedcovi. Namiesto toho sa budú pokúšať vtesnať realitu – ktorú, koniec koncov, vytvoril človek, a teda by mohla byť aj iná – do svojej teórie a tak sa mentálne zbaviť jej znepokojujúcej *náhodnosti*.

¹⁰ *The Pentagon Papers*, s. xiv.

Averzia rozumu voči náhodnosti je veľmi silná; Hegel, otec veľkolepých historických schém, tvrdil, že „filozofické nazeranie nemá iný zámer než odstrániť náhodnosť“.¹¹ Skutočne, veľká časť moderného arzenálu politickej teórie – teórie hier a systémové analýzy, scenáre písané pre imaginárne „publikum“ a starostlivá enumerácia zvyčajne troch „možností“ A, B, C, kde A a C predstavujú protikladné extrémny a B „logickú“ strednú cestu riešenia problému – má pôvod v tejto hlboko zakorenenej averzii. Omyl takéhoto myslenia sa začína tým, že vtisnáva voľby do navzájom sa vylučujúcich dilem; realita nám nikdy nepredkladá nič také usporiadané ako premisy na logické závery. Spôsob myslenia, ktorý predstavuje A aj C ako nežiaduce, a preto sa uspokojí s B, sotva slúži inému účelu, než odvieť pozornosť a otupiť úsudok voči množine skutočných možností. Títo riešitelia problémov majú s prízemnými klamármi spoločnú snahu zbaviť sa faktov a presvedčenie, že by to vzhľadom na vnútornú náhodnosť faktov malo byť možné.

Pravda je taká, že to sa nikdy nedá dosiahnuť ani pomocou teórie, ani manipuláciou názorov – akoby bolo možné bezpečne odstrániť fakt zo sveta len tým, že dostatočne veľa ľudí uverí v jeho neexistenciu. Dá sa to dosiahnuť iba prostredníctvom radikálnej deštrukcie – ako v prípade vraha, ktorý *hovorí*, že pani Smithová zomrela, a potom ju ide zabiť. V politickej oblasti by takáto deštrukcia musela byť totálna. Netreba hovoriť, že na nijakej úrovni vlády nikdy neexistovala vôľa na niečo také, napriek desivému množstvu vojnových zločinov spáchaných v priebehu vojny vo Vietname. No aj tam, kde takáto vôľa existuje, ako to bolo v prípade Hitlera a Stalina, by moc potrebná na jej uskutočnenie musela znamenať všemocnosť. Aby bolo možné odstrániť z dejín ruskej revolúcie Trockého úlohu, nestačí ho zabiť a vymazať jeho meno zo všetkých ruských záznamov, pokiaľ nie je možné zabiť všetkých jeho súčasníkov a získať moc nad knižnicami a archívmi všetkých krajín sveta.

¹¹ *Die Philosophische Weltgeschichte. Entwurf von 1830: „Die philosophische Betrachtung hat keine andere Absicht als das Zufällige zu entfernen.“*